

WIJ EN HET IK-TIJDPERK

JOUKE TURPIJN EN
JOHN JANSEN VAN GALEN

**Wij
en het
Ik-tijdperk**

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

© 2022 Jouke Turpijn en John Jansen van Galen
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Stroomberg
Achtergrondbeeld omslag © Joris van Gennip / ANP Photo
Foto auteurs © Koos Hageraats
NUR 688
ISBN 978 90 284 5256 5
www.wereldbibliotheek.nl

*‘Tijdperken storen zich niet aan de nul aan het eind van
jaartallen die decennia afsluiten.’*

Inhoud

JOUKE TURPIJN

Wij en het Ik-tijdperk 10

Voor het Ik-tijdperk 17

Door het Ik-tijdperk 35

Voorbij het Ik-tijdperk 82

De erfenis van het Ik-tijdperk 90

JOHN JANSEN VAN GALEN

Mijn Ik-tijdperk 106

JOUKE TURPIJN

Na het Ik-tijdperk 118

Verantwoording 124

Literatuurlijst 126

Jouke Turpijn

Wij en het Ik-tijdperk

Regen-, hagel- en sneeuwbuien. Matige tot vrij krachtige noordwestenwind; aan de kust af en toe harde wind. Middagtemperatuur ongeveer drie graden. In de nacht en ochtend lichte vorst.

De jaren tachtig begonnen somber. Oud en Nieuw was onrustig verlopen. In Amsterdam-Noord, Groningen, Den Haag, Rotterdam, Enschede en Meteren moest de ME eraan te pas komen om relschoppers uiteen te drijven. Twee mensen kwamen om het leven bij steekpartijen in Dieren en Buitenpost. De wegen waren spekglad met meerdere dodelijke ongelukken als gevolg. In de vroege ochtend van woensdag 2 januari kwamen nog eens elf mensen om het leven, waarvan tien uit dezelfde familie, bij een woningbrand in de Rotterdamse wijk Bloemhof.

Het buitenlandse nieuws stemde evenmin tot vrolijkheid. De Sovjet-Unie was Afghanistan binnengevallen, waardoor de Koude Oorlog een stuk minder koud dreigde te worden. Aan de andere kant van de wereld verdreven de sandinisten met Daniel Ortega de heersende dictator Somoza, al bleef het nog erg onrustig in en om Nicaragua. De Verenigde Staten hadden ondertussen de handen vol om 63 gegijzelde Amerikanen uit de ambassade van Teheran vrij te krijgen. De relatie tussen de jonge republiek Iran en de supermacht was zeer instabiel. In Afrika worstelden meerdere landen met burgeroorlogen. Die in Rhodesië liep ten einde, maar het land ging onder de nieuwe naam Zimbabwe met president Robert Mugabe een onzekere toekomst tegemoet. De voormalige kolonisator,

het Verenigd Koninkrijk, had op dat moment te maken met massale stakingen en onrust in Noord-Ierland, waar in het weekend daarvoor nog twee soldaten waren omgekomen, nota bene door *friendly fire*. De wereld zuchtte onder de economisch onzekere tijden, waardoor de prijs van goud sterk steeg. In West-Duitsland leidde dit dankzij een aanstaande nieuwe belasting op het edelmetaal zelfs tot een heuse goudkoorts.

Gelukkig bood de oudejaarsconferentie van Wim Kan afleiding. De oude meester wilde na drie jaar afwezigheid eindelijk weer voor de televisie optreden.

Waar gaan we in het nieuwe jaar naartoe?
[...] Alle kippen met de gouden eieren zijn geslacht.
De Nederlandse maagd is door de rode haan verkracht.
Naar Bloemenhove wordt ze nu gebracht
op de racefiets van Van Agt.

Volgens recensent Frits Abrahams ‘kietelde’ de oude meester de politici meer dan dat hij ze echt pijn deed. ‘Niemand ligt nog langer wakker [van deze] Binnenhofnar [...] integendeel, ze willen dolgraag genoemd worden.’

Het rommelige CDA-VVD-kabinet van Dries van Agt en Hans Wiegel schreeuwde echter om harde satire. Nog geen maand geleden hadden tien CDA-dissidenten met een Kamermeerderheid tegen de plaatsing van NAVO-kruisraketten in Nederland gestemd. Het was een klein wonder dat het kabinet niet gevallen was in deze crisis. Maar dit zou alsnog gemakkelijk kunnen gebeuren. Hoewel het begrotingstekort moest worden teruggedrongen, mislukte het ombuigingsbeleid Bestek’81 aan alle kanten. De architect van dit beleid – minister van Financiën Frans Andriessen – dreigde met opstappen en zou niet veel later de daad bij het woord voegen.

Er bestonden genoeg andere vormen van vermaak. In de bioscopen trokken *Apocalypse Now*, *Alien*, *Een vrouw als Eva* en *Life*

of Brian volle zalen. Het RO-theater vertolkte *King Lear* en Willem Breuker zette het Concertgebouw op zijn kop met een grote nieuwjaarsviering. Reinier Groenendaal won de veldrit van Lieshout en Hubert Neuper het schansspringen in Garmisch-Partenkirchen. Hoewel Ajax met een 6-0 zege op Excelsior rustig de winterstop was ingegaan, zouden de Amsterdammers uiteindelijk pas op de laatste speeldag van de competitie AZ'67 van zich afschudden. Hilversum 3 draaide Earth and Fire's nummer-1-hit 'Lover for the weekend' net iets te vaak, terwijl 'Reggatta de Blanc' van The Police, 'Bat out of Hell' van Meat Loaf en 'Off the Wall' van Michael Jackson de lijstjes van best verkochte platen domineerden. In de boekhandel gingen titels als Linda J. La Rosa's en Barry Tanenbaums *De toevalfactor*, *Een lange brief* van Mariama Bâ en William Styrons *Sophie's Choice* over de toonbank. Jan Wolkers schreef *De doodshoofdvlinder*, Frans Kellendonk *De nietsnut*, Oek de Jong *Opwaaiende zomerjurken* en de jonge A.F.Th. van der Heijden had net de Anton Wachterprijs gewonnen.

Tegen deze achtergrond schreef John Jansen van Galen *Het Ik-Tijdperk*. De tekst kwam uit als kerstspecial van tijdschrift *Haagse Post* en werd een ongekend succes. Meer dan zeventigduizend mensen kochten een exemplaar à 2 gulden 75 per stuk. 'We streefden in de losse verkoop normaal naar 15.000 exemplaren met af en toe een uitschieter naar 25.000, maar dit sloeg alles,' herinnert toenmalig *HP*-eindredacteur Bert Vuijsje zich in een gesprek bij hem thuis in 2019. Enkele weken later verscheen de tekst ook in boekvorm, waarvan er nog eens zo'n achtduizend exemplaren verkocht werden. Hoewel journalisten niet zo vaak complimenten aan concurrenten geven, had Henk Hofland niets dan lof voor dit 'compendium van eigentijdse zeden en gewoonten'. Collega Henk Spaan nam Jansen van Galen direct in zijn eindejaarslijstje op: 'Goede journalistiek: Joop van Tijn over VVD-congres; Koen Koch over Rusland; John Jansen van Galen over ons.'

Wie waren die 'ons'? De kerstspecial was bedoeld om de balans

van Nederland en zijn bewoners in de jaren zeventig op te maken. Maar de editie werd veel meer dan dat. Het Ik-tijdperk zou uitgroeien tot een begrip. Journalisten, politici, geestelijken, activisten, kunstenaars, reclamemakers en vele anderen herkenden allerlei manifestaties van het Ik-tijdperk in de jaren die zouden volgen.

Dit Ik-tijdperk staat doorgaans voor een periode waarin individualistisch handelen en het geloof dat een individu zichzelf kan vormen leidend is in de samenleving. Gedeelde waarden, visies, toekomstdromen en idealen zouden een minder grote rol in dit tijdvak spelen. Het Ik-tijdperk is nauw verwant aan het begrip individualisering: in tegenstelling tot de meer collectief ingestelde burger uit het interbellum en de periode van wederopbouw had de individualistische Nederlander het anno 1980 best goed voor elkaar. Althans, voor zichzelf en niet voor de ander: de ik-burger werd in de jaren tachtig vaak in verband gebracht met egoïsme en het idee dat alles voor hem te koop was.

Achteraf beschouwd valt de komst van het Ik-tijdperk ongeveer samen met de doorbraak van het neoliberalisme in de Verenigde Staten en West-Europa. In Nederland zetten machtige economen als Pieter Korteweg, Lenze Koopmans en DNB-directeur Jelle Zijlstra het neokeynesiaanse principe van investeren in tijden van crisis en het nastreven van volledige werkgelegenheid van de beroepsbevolking opzij. Zij stelden hier monetaristische ideeën, waarbij de vraag en aanbod van geld en het stimuleren van marktwerking centraal stond, tegenover. Uiteindelijk zorgde de uitvoering van deze ideeën voor allerlei vormen van deregulering, het privatiseren van de publieke sector en een ontmanteling van de verzorgingsstaat. De burger van het Ik-tijdperk hoefde niet langer bij de overheid aan te kloppen voor steun, maar moest zichzelf zien te redden. En de meeste burgers konden daar wel iets mee.

In de decennia die volgden is het Ik-tijdperk meerdere malen

dood verklaard, maar ook heel vaak weer tot leven gewekt. Tot het in maart 2020 aangestoken werd door het coronavirus. In deze 'grootste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog' draaide alles om het woord 'samen'. Samen konden wij ervoor zorgen dat wij niet aan het virus ten onder zouden gaan. Gek genoeg konden wij alleen slagen door zo min mogelijk samen te komen.

Wat deed deze paradoxale situatie met het Ik-tijdperk? Het tijdschrift dat het begrip oorspronkelijk muntte, zag vooral een breuk met het verleden. Frans van Deijl schreef in de lente van 2020 in *HP/De Tijd*:

Toen kwam de coronacrisis en bleek Nederland helemaal geen verzameling van zeventien miljoen egootjes. De op zichzelf gerichte calculerende burger uit het tijdperk ervoor bleek een sociaal dier te zijn dat oog had voor de hulpbehoevende medemens.

Anderen waren sceptisch. Zo schreef Sheila Sitalsing in *de Volkskrant* van 5 juni 2020:

Er zat wensdenken bij de serieus bedoelde toekomstvoorspellingen, over meer saamhorigheid, en over het einde van het Ik-tijdperk, en over anders leven, en over solidariteit, en over het einde van het kapitalisme
[...] Nu de samenleving weer opengaat, valt omtrent die uitzonderlijkheid de volgende voorzichtige conclusie te trekken: dat thuiswerken blijkt handiger dan gedacht, dus blijf alert want voor je het weet hebben ze je kantoorplek wegbezuinigd en zit je voorgoed op zolder te videobellen via wrakke wifi. En verder mwah.

Deze visies roepen de vraag op of het Ik-tijdperk inderdaad op de 1C aan de beademing ligt of misschien zelfs al gestorven is, of dat

deze vitale veertiger slechts milde klachten kreeg en inmiddels ingeënt en geboosterd is.

Om een voorlopig antwoord te vinden op deze vraag duikt dit boek in de veelzijdige geschiedenis van het Ik-tijdperk. Zowel de journalistieke publicatie zelf als het begrip dat hieruit voortvloeide worden gevolgd en geduid. De oorspronkelijke tekst bestaat uit zestien korte hoofdstukken waarin Jansen van Galen allerlei veranderingen in de Nederlandse samenleving observeert, variërend van politiek tot gezin, van het verdwijnen van het platteland tot problemen in de steden, van feminisme tot popsterren en van 'de therapiegolf' tot de opkomst van joggers in het straatbeeld. Een deel van zijn duidingen is cursief in de tekst opgenomen en deze citaten dienen als een soort affiches uit het Ik-tijdperk.

In het eerste stuk komt de totstandkoming van en de journalistieke en politieke cultuur rondom *Het Ik-Tijdperk* aan bod. De herinneringen van Vuijsje en Jansen van Galen zijn hier van waarde om te begrijpen wat zij met hun creatie wilden zeggen. Daarna wordt beschreven hoe het begrip zo succesvol kon worden. Wat zagen Nederlanders in *Het Ik-Tijdperk* en wat zegt de tekst over hen? Hierna wordt gekeken of het Ik-tijdperk inderdaad over zijn uiterste houdbaarheidsdatum heen is en welke sporen het heeft achtergelaten. Vervolgens maakt Jansen van Galen zelf de balans op van wie hij in het Ik-tijdperk was en tot slot wordt er kort naar de wereld na het Ik-tijdperk gekeken.

Het duiden van iets abstracts als een tijdperk is geen harde wetenschap en al helemaal niet als dat tijdperk nog maar kort achter ons ligt. Alle historische interpretaties zijn producten van standplaatsgebondenheid: de positie in tijd en plaats en de sociaal-culturele achtergrond van de auteur hebben invloed op de vorming van woord, tekst, oordeel en discussie. Dit geldt vanzelfsprekend ook voor Jansen van Galen en voor mijzelf. Ik ben een kind uit het Ik-tijdperk. Omdat ik als kind geen idee van dat fenomeen had, probeer ik er nu met enige afstand naar te kijken. Deze afstand

neemt uiteraard niet weg dat de onderwerpen die in *Het Ik-Tijdperk* aan de orde komen mij raken en mede gevormd hebben. En dat heeft onvermijdelijk ook gevolgen voor de manier waarop ik deze geschiedenis heb opgeschreven.

Voor het Ik-tijdperk

‘Onder de leuzen van “participatie” en “democratisering” en ideologisch veelal met een vaag-linkse inslag diende zich overal een nieuwe generatie aan, die lang onmondig was gehouden en nu in rap tempo haar achterstand inhaalde: in de universiteiten, op scholen, in kerken en het leger.’

Zo leek het ook in de journalistiek te gaan. De auteur en de eindredacteur van *Het Ik-Tijdperk* behoorden in zekere zin zelf ook tot deze generatie. Nederland veranderde van gedaante, terwijl Jansen van Galen (geboren in 1940) en Vuijsje (1942) volwassen werden. Tijdens hun jeugd waren veel Nederlanders gebonden aan hun Kerk, partij en ideologie en bouwden zij na de oorlog van alles weder op. Maar naarmate zij ouder werden, leek de samenleving vrijblijvender te worden, met meer vrije tijd, meer expressiviteit, meer keuzemogelijkheden en meer ruimte voor het individu om zichzelf te ontwikkelen. Deze verandering vond in de meeste West-Europese landen plaats, maar staat alleen in Nederland bekend onder de naam ‘ontzuiling’.

Tegelijkertijd was, in de woorden van Jansen van Galen, de ‘participatierevolutie’ uitgebroken. Allerlei groepen mensen werden mondig en kritisch en eisten inspraak en vertegenwoordiging in hun directe leef-, leer- en werkomgevingen. Of het nu om de school, de Kerk, de partij, het werk, de buurt of de landelijke politiek ging: de burger wilde meepraten.

De journalistiek was een belangrijke speler in deze ontwikkeling. Waren journalisten eerder vooral dienaars van de belangen van de

eigen gemeenschap, in de jaren zestig werden zij steeds zelfstandiger en kritischer. Zo kon het gebeuren dat minister-president Jan de Quay tijdens zijn ambtstermijn van 1959 tot 1963 niet één keer werd geïnterviewd. En was dat wel gebeurd, dan had de journalist tijdens het gesprek ongetwijfeld alleen maar dienstbaar naar ‘uwe excellentie’ zitten knikken.

Maar deze ‘braaf opzittende herdershond’ zou in de woorden van politicoloog Kees Brants spoedig plaatsmaken voor een felle waakhond die kritisch en autonoom het publieke belang verdedigde. De waakhonden bedreven een andere vorm van parlementaire journalistiek. De nacht van 13 op 14 oktober 1966 is de Nacht van Schmelzer gaan heten omdat de journalisten de gebeurtenissen in het parlement (de fractievoorzitter van de KVP had een motie van wantrouwen tegen zijn eigen premier ingediend) niet als een droog verslag, maar als een heus koningsdrama in beeld brachten en vastlegden in gesproken woord en geschrift. Tegelijkertijd ontwikkelde de onderzoeksjournalistiek zich gestaag. Dit zijn de jaren van de grote affaires: Weinreb, Dennendal, Aantjes en Lockheed. Allen zijn aan het licht gekomen door diepgravende onderzoeksjournalistiek van kranten, tijdschriften en actualiteitenprogramma’s op radio en televisie.

De kern van deze nieuws- en opiniemotor bestond uit een relatief kleine groep redacteurs en journalisten. Het waren volgens Vuijsje ‘allemaal gesjeesde studenten’. Zij – voor een groot deel eerstegeneratiestudenten – besloten dan maar journalist te worden. ‘Er waren er niet zo veel die dat idee hadden en dus kwam je wel gemakkelijk binnen. Daarna moest je natuurlijk wel iets presteren, maar binnenkomen was het gemakkelijkst. Dat is nu totaal anders.’

Het is inderdaad opvallend dat journalisten als Ischa Meijer, John Jansen van Galen, Anet Bleich, Max van Weezel, de gebroeders Vuijsje, Tessel Pollmann, Jan Donkers, Arend Jan Heerma van Voss, Geert Mak, Harmke Pijpers, Jan Tromp, Peter van Ingen, Elma Verhey, Rogier Proper, Wim Kayzer, Elsbeth Ety, Theo Uitten-

bogaard, Wim Noordhoek, Michiel Berkel en vele anderen binnen een tijdbestek van twaalf jaar, tussen 1940 en 1952, geboren zijn, dat ze hun eerste journalistieke stappen in de jaren zestig zetten, voornamelijk in Amsterdam, en later zouden uitgroeien tot succesvolle redacteuren, programmamakers en veelschrijvers.

Veel van de Amsterdammers kenden elkaar van netwerken als de Democratisch-Socialistische Studentenvereniging Politeia, studentenvakbond ASVA, het blad *Propria Cures* of het dispuut BAART. Laatstgenoemde zou volgens zijn autobiografie 'vanaf 1963 wel even de media veroveren'. Daar zijn veel jonge journalisten en mediamakers, en lang niet alleen die van BAART, inderdaad in geslaagd.

Tegelijkertijd behoeft het beeld van de jonge wilde honden nuancering. De maatschappelijke veranderingen van de jaren zestig zijn zeker niet alleen voortgekomen uit de dromen en daden van jongeren. Zij zouden nooit zo snel hebben kunnen oprukken zonder het werk en de welwillendheid van oudere collega's. Bovendien waren veel belangrijke vernieuwers van de jaren zestig, zoals feministe Joke Smit, politicus Hans van Mierlo en kunstenaar Robert Jasper Grootveld, helemaal zo jong niet meer. Zij waren kinderen van de jaren dertig en niet van de jaren veertig of vijftig. De grote schrijvers Reve, Hermans, Haasse, Mulisch, Wolters, Carmiggelt, Bomans en Vinkenoog werden zelfs allemaal al in de jaren tien en twintig geboren.

Maar de jonge journalisten werkten wel met ongekend veel energie. Aan de jaren zestig, als decennium waarin alles snel veranderde, kleeft iets magisch en mythisch. Vooral de tweede helft van de jaren zestig heeft tot sterke verhalen geleid van en over de jongeren van toen. Hoewel deze verhalen lang niet altijd recht doen aan de historische werkelijkheid is het wel een knappe prestatie dat deze tot zo'n algemeen bekend publiek bezit zijn uitgegroeid.

Jansen van Galen schreef hier zelf ook aan mee door het in *Het Ik-Tijdperk* over 'het saldo van '66' te hebben. Er gebeurde inderdaad in 1966 bijzonder veel in Nederland (Nacht van Schmelzer,

het verstoorde huwelijk van Beatrix en Claus, de Telegraafrellen, oprichting D'66 en Nieuw Links) en in de wereld (denk alleen al aan Vietnam, China en Indonesië). Maar tegelijkertijd relateert hij dat jaartal door over 'het saldo' te schrijven. Het saldo van 1966 werd tot diep in de jaren zeventig in porties uitgekeerd.

De droom van het gidsland duurde zeer kort. Een half jaar na het aantreden van het enige kabinet met een linkse meerderheid dat Nederland ooit had (en wie weet zal hebben) maakte de oliecrisis de grenzen aan de groei zeer zichtbaar.

De opmars van de journalisten ging in de jaren zeventig onvermoeid verder dankzij een diep beleefd gevoel van urgentie, politieke opwindning en crisis. Crises zijn voor bijna iedereen slecht, maar journalisten weten er vaak wel raad mee. De crisis van de jaren zeventig was in de eerste plaats economisch van aard en zou zich tot diep in de jaren tachtig voortslepen. Door de oliecrisis, het loslaten van vaste internationale wisselkoersen en de toegenomen schulden van overheden, was er begin jaren zeventig zand in de economische motor van West-Europa terechtgekomen. De inflatie steeg, maar de werkloosheid ook, terwijl de economische groei juist afnam. Deze zogenoemde stagflatie was een tot dan toe nog onbekend fenomeen, omdat recessie en inflatie in de voorafgaande decennia juist als tegenpolen werden gezien: de ene sloot de andere uit. Hoewel niemand precies wist hoe de problemen konden worden opgelost, waren de meeste politieke partijen het erover eens dat het begrotingstekort moest worden teruggedrongen. Van de grote politieke partijen wilden de VVD en het CDA hier het meest ver in gaan.

De politiek ging in de tweede helft van de jaren zeventig dus over een dreigende crisis. Maar tegelijkertijd bevond de politiek zich zelf ook in een permanente sfeer van dreigende crisis. In de late jaren vijftig en in de jaren zestig hadden allerlei nieuwe poli-